

PREKOMEREN ALI PODMEREN TURIZEM – PRIMERJALNA ANALIZA EKONOMSKE TRAJNOSTI SLOVENSKEGA TURIZMA

TANJA MIHALIČ¹

POVZETEK: Namen članka je primerjalno analizirati obseg slovenskega turizma z vidika ekonomske trajnosti in prispevati k ekonomskemu in družbenemu soglasju, kolikšen obseg turizma Slovenija potrebuje in ga je pripravljena podpreti. Glavna teza je, da je slovenski turizem v fazi netrajnostnega podmernega turizma, ker po glavnih ekonomskih indikatorjih trajnostnega obsega močno zaostaja za konkurenti v regiji. Rast turizma prinaša v destinacijo pozitivne in negativne ekonomske vplive. V prenatrpanih destinacijah postaja prekomeren turizem negativna razvojna sila, v manj razvitih destinacijah podmeren turizem nima dovolj moči, da bi v celoti aktiviral potencialne pozitivne učinke in postal ekonomsko trajnosten. Tema je relevantna v luči aktualnega teoretičnega in praktičnega diskurza o prekomernem turizmu. Članek predpostavlja, da je avstrijski model primer trajnostnega razvoja turizma in primerjalno analizira indikatorje obsega turizma obeh držav. Rezultati narekujejo povečanje obsega slovenskega turizma, vendar je za to potrebno soglasje deležnikov o rasti in številčnem obsegu turizma, ki ga Slovenija še nima.

Ključne besede: *prekomeren turizem, protiturizem, podmeren turizem, netrajnosten razvoj, obseg turizma, rast turizma, kakovost turizma*

1 UVOD

Turizem je dejavnik ekonomskega in družbenega razvoja. Tega se zavedajo praktično vse države, ki želijo postati turistične destinacije. Od turizma se pričakuje, da bo v državo prinesel dodatna finančna sredstva, povečal domači bruto proizvod (BDP), ustvaril nova delovna mesta, revitaliziral in valoriziral naravno in kulturno-družbeno okolje in trajnostno povečal kakovost življenja lokalnih prebivalcev ter njihov nacionalni ponos in zavest o vrednosti narave, kulture in ljudi. Hkrati pa, kot mnoge druge dejavnosti, razvoj turizma prinaša tudi precejšnje ekonomske, družbene in okoljske pritiske in stroške (Dioko, 2017). Negativni vplivi se kažejo v prekomerni uporabi in zlorabi naravnih in kulturnih virov, v prenatrpanosti ali sezonski naravi turizma. V takšnih primerih turizem negativno vpliva tako na kakovost življenja lokalnih prebivalcev ter na zadovoljstvo obiskovalcev kot tudi na konkurenčnost in uspešnost vloženega kapitala.

Mnoge države si v želji po doseganju pozitivnih učinkov turizma zastavljajo ambiciozne razvojne načrte. Aktualni razvojni dokument slovenskega turizma "Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021" (MGRTRS, 2017) gradi na podobi Slovenije kot trajnostne in odgovorne zelene destinacije. To pomeni, da strategija odgovorno navaja tri vidike trajnostnega turizma. Poleg družbeno-kulturnega vidika ter vidika naravnega okolja poudarjeno izpostavlja tudi ekonomsko trajnost, to je odgovornost za konkurenčnost in finančno uspešnost.

Pričujoči članek z vidika ekonomske trajnosti in odgovornosti odpira polemiko glede obsega in kakovosti slovenskega turizma. Z vidika finančne trajnosti in uspešnosti slovenski turizem po cenovni konkurenčnosti zaostaja za turističnimi konkurenti v regiji za okoli 30 % (ITEF, 2017). Slovenski turizem zaostaja tudi po obsegu in ima v regiji najnižje razmerje po številu nočitev na prebivalca (ITEF, 2017). Nove investicije v izboljšanje kakovosti obstoječe ponudbe ter nove investicije v razvoj in povečanje obsega kakovostne ponudbe bi omogočile preskok slovenskega turizma na višjo raven konkurenčnosti in aktivirale razvojni potencial turizma. Paradoks trajnostne konkurenčnosti je, da manj turizma – ob nespremenjenih ostalih pogojih – prinaša manj negativnih vplivov na naravno, kulturno in družbeno okolje, obenem pa premajhen obseg lahko ne omogoča celovite aktivacije ekonomske trajnosti, če destinacija skozi ustrezno povečane cene ni zmožna pokriti višjih stroškov na enoto proizvoda in hkrati realizirati dobička. Glavna teza tega članka je, da je slovenski turizem v fazi netrajnostnega podmernega turizma ali podturizma, ker po glavnih indikatorjih obsega in konkurenčnosti močno zaostaja za konkurenti v regiji.

V nekaterih destinacijah se v zadnjih letih zaradi prekomernega turizma (v nadaljevanju preturizma) krepi protituristično gibanje. To se manifestira v vidnih primerih aktivnega protesta, tudi politično in organizacijsko podprtih incidentov in v nekaterih primerih celo nasilnih protestov, da bi turizmu preprečili vse hitrejše osvajanje lokalnih skupnosti in virov. Pogosto se tovrstni odpor proti turizmu izrabi za ustavljanje turističnih razvojnih projektov (Dioko, 2017). Soglasje o želenem obsegu in modelu razvoja turizma, v katerem sodelujejo vsi ekonomski, družbeni in nevladni akterji, je za razvoj turizma ključnega pomena.

V nadaljevanju najprej kratko predstavljamo teoretično razumevanje netrajnosti v odvisnosti od obsega, ki se nanaša na diskurz netrajnostnega turizma v obliki pod- ali preturizma. Nato kratko predstavljamo trajnost slovenskega turizma in njegove razvojne usmeritve. V naslednjem poglavju sledijo prikaz metodologije in podatkov, nato še analiza glavne teze, diskusija in sklep.

2 TEORETIČNO RAZUMEVANJE NETRAJNOSTNEGA TURIZMA – PREKOMEREN IN PODMEREN TURIZEM

V praksi je trajnosten razvoj turizma težko doseči in v resnici je današnji turizem "alarmantno netrajnosten" (Higgins-Desbiolles, 2010). Trajnost je zgolj koncept, ki za implementacijo v prakso potrebuje aktivno in odgovorno ravnanje, sodelovanje in soglasje ter podporo vseh deležnikov v turizmu (Mihalič, 2016), zato turizem, ki odgovorno udejanja načela trajnosti, poimenujemo odgovorni – trajnostni turizem (Mihalič, 2016), kratko tudi odgovorni turizem (Goodwin, 2011). Izraz odgovorni turizem za trajnostno obnašanje v svojih dokumentih uporabljata tudi UNWTO (n. d.) in Evropska komisija (TSG, 2012).

V letu 2017 smo bili priče demonstracijam proti turizmu v Benetkah, Amsterdamu, Barceloni in Dubrovniku in protiturizem je postal "resna težava, ki jo je treba odgovorno obravnavati" (Coldwell, 2017). Pojem prekomeren ali pretiran turizem ali kratko preturizem se nanaša na prekomeren obseg turizma, ki se pojavi ob istem času na istem mestu in je prostorsko in časovno determiniran. Prekomerni pritiski se praviloma pojavljajo v turistični sezoni. Če se turizem v neki destinaciji zazna kot prekomeren, lahko pride do protiturizma – to je do (organiziranega) gibanja ali aktivnosti proti nadaljnjemu razvoju turizma v kraju. Ekonomisti opozarjajo, da lahko tudi prekomerna rast ogrozi ekonomsko trajnost turizma. Ekonomist Paul Bawbacker (Foster, n. d.) je na primeru Havajev opozoril na rast turizma za 23 milijonov nočitev in poslabšanje ekonomskih rezultatov za dve milijardi deviznega priliva v obdobju od 1989 do 2017, zato so oblasti zamenjale vodstvo Havajske nacionalne turistične organizacije in zamrznile promocijo rasti ter zahtevale novo politiko trajnostnega razvoja. Za razumevanje relativnega volumna havajskega turizma navajamo, da so v letu 2017 Havaji realizirali skoraj 60 nočitev na prebivalca (Foster, n. d.), zato so primer preturizma, to je netrajnostnega turizma. Po zapisu v slovarju angleškega jezika je preturizem (angl. overtourism) "... fenomen popularnih turističnih destinacij ali privlačnosti, ki so preplavljene s turisti na netrajnosten način" (Dickinson, 2018). To pomeni, da turizem v destinacijo prinaša pretežno negativne vplive. Najnovejša študija UNWTO (2018: 4) preturizem definira kot negativne vplive, "ki negativno vplivajo na zaznave o kakovosti življenja v destinaciji in na izkušnje obiskovalcev".

Negativni učinki prekomerne koncentracije se kažejo v različnih destinacijah v različnih oblikah. Padec turističnega BDP na račun povečanega obsega se lahko pripeti v prekomerno natrpanih destinacijah, kot so Havaji. Svetovni potovalni in turistični svet (WTTC & McKinsey & Company, 2017) dodatno prepoznava več različnih oblik negativnih učinkov in predlaga metodologijo za merjenje nevarnosti pojava preturizma. Nezadovoljni s turizmom so lahko lokalni prebivalci, ker turizem negativno vpliva na kakovost življenja v različnih oblikah, in lahko pričnejo preprečevati in oteževati nadaljnjo rast turizma. Nadalje so lahko s turističnim doživetjem v destinaciji nezadovoljni obiskovalci, kar ogroža prihodnje turistično poslovanje destinacije. Preobremenjena je lahko lokalna infrastruktura, škoda lahko nastaja v naravnem okolju, negativni vplivi lahko degradirajo kulturo in dediščino (WTTC & McKinsey & Company, 2017).

Na vprašanje, katero je tisto število, ki loči preturizem od uravnoveženega turizma, stroka ne more natančno odgovoriti. Prisotnost preturizma ocenjujemo na dva načina. S kvantitativnim pristopom sledimo na primer indeksom koncentracije, turistične gostote in intenzitete ter indeksom rasti turizma. S kvalitativnim pristopom merimo nezadovoljstvo/zadovoljstvo lokalnih prebivalcev in drugih deležnikov turizma in/ali turistov s turizmom v kraju. Po metodologiji Svetovnega potovalnega in turističnega foruma (WTTC & McKinsey & Company, 2017) so za oceno nevarnosti preturizma z vidika ekonomske netrajnosti predlagani naslednji indikatorji:

- ekonomski pomen turizma za destinacijo (delež turističnega BDP in zaposlitev v celotnem obsegu BDP in zaposlitev);
- rast turizma (povprečna stopnja rasti turizma);
- intenzivnost in gostota turizma (število nočitev na prebivalca destinacije, število obiskovalcev na km² destinacije).

Metodologija predpostavlja, da destinacije, ki se po izbranem indikatorju uvrstijo v prvi kvintil (gornjih 20 % opazovanih destinacij), izkazujejo največjo možno nevarnost za preturizem, destinacije v zadnjem kvintilu najnižjo.

Stroka še ni odgovorila na vprašanje premajhnega turističnega obsega, ki lahko onemogoča uporabo celotnega spektra trajnostnih vplivov turizma (Mihalič, 2018). V angleščini se uporablja izraz "undertourism", a ga še ni verificiral noben slovar. V tem članku uporabljamo kombinirani izraz podmeren turizem oziroma krajše podturizem.

3 TURISTIČNA DESTINACIJA SLOVENIJA

"Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021" (MGRT RS, 2017) zasleduje principe trajnostne odgovornosti, ki poleg okoljske ter kulturno-družbene vključuje tudi ekonomsko trajnost in odgovornost. Na področju predvsem okoljske trajnosti in odgovornosti je Slovenija svetovno znana kot zelena destinacija, kar dokazujejo številne mednarodne nagrade in priznanja, ki jih je pridobila v zadnjem desetletju. Najšibkejši element trajnosti pa je ekonomski. Po kriterijih povprečna cena nastanitvev in povprečna dnevna potrošnja turistov Slovenija zaostaja za konkurenti v regiji za okoli 30 % (ITEF, 2017). Dobičkonosnost turističnih podjetij je nizka ali celo negativna, lastniška struktura ni konsolidirana (MGRSTRS, 2017). Obseg turizma, merjen v številu nočitev na prebivalca, je v Sloveniji šest nočitev na prebivalca, kar je manj od povprečnega obsega turizma v regiji. Nizek obseg znižuje konkurenčnost ponudbe, ker turizem ne dosega prednosti ekonomije obsega in ker ne izkorišča dovolj ekonomske zmogljivosti razvoja turizma, zato na strani povpraševanja kupna moč obiskovalcev in njihova pripravljenost, plačati za turistične proizvode, ni skladna s ponujeno butično zeleno kakovostjo. V mnogih primerih

tudi kakovost ponujene turistične infra- in superstrukture ni skladna z višjo kakovostjo naravnih in družbeno-kulturnih privlačnosti in na strani ponudbe ne omogoča višjih cen. Nezadostna komercializacija potencialnih turističnih privlačnosti ne omogoča njihove ekonomske valorizacije, obiskovalci "neekonomske" dele turistične ponudbe izkoriščajo izven turistične ponudbe, to je "zastonj".

Slovenski mediji so v visoki sezoni 2017 in 2018 spraševali po prekomernih vplivih turizma v primeru Bleda in Ljubljane ter preobremenjenosti slovenskih cest s tranzitnim prometom. V letu 2018 so spraševali, koliko obiskovalcev bi Slovenija želela oziroma prenesla (Dnevnik, 2017). Neposredni prispevek turizma k BDP je 3,5 % (WTTC, 2018), kar Slovenijo uvršča v kategorijo držav četrtega kvintila z nizko nevarnostjo za preturizem. Ljubljana pa se po indikatorju 10-odstotne povprečne letne rasti turizma v letih 2011-2016 uvršča med destinacije z najvišjim tveganjem za preturizem (SORS, 2018; WTTC & McKinsey & Company, 2017). Preostali indikatorji, kot so koncentracija in intenzivnost turizma, zadovoljstvo lokalnih prebivalcev s turizmom (Valicon, 2016), pa Ljubljano še vedno uvrščajo v zadnjo ali predzadnjo skupino za potencialni preturizem (Mihalič, Kuščer 2018). Za druge deležnike turizma in za Slovenijo kot celoto ocen nevarnosti preturizma še nimamo. Razen analitičnih podlag za izdelavo Strategije trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021 (ITEF, 2018) se nobeno delo doslej tudi ni ukvarjalo s premajhnim ekonomskim obsegom slovenskega turizma. Strategija trajnostne rasti je prvo delo, ki načrtuje občutno povečanje turističnega deviznega priliva na 3,7 milijarde EUR do leta 2021. Za realizacijo tega cilja je treba povečati število turističnih nočitev, investicije v kakovost, v nove nastanitvene zmogljivosti, v privlačnost in infrastrukturo ter dvigniti cene in povprečno dnevno turistično potrošnjo na obiskovalca.

4 METODOLOGIJA IN PODATKI

Študija temelji na primerjalni analizi destinacij in uporablja že omenjene ekonomske indikatorje tveganja preturizma. Na osnovi analize destinacij z različnim obsegom turizma in njegovih vplivov razvrščamo destinacije v tri skupine: trajnostne s trajnostnim obsegom in netrajnostne s prekomernim ali podmernim obsegom. Tako so na primer glede na indikator turistična gostota na prebivalca Havaji lahko primer preturizma (60 nočitev p. c.), Avstrija primer trajnostnega turizma (14 nočitev p. c.), Slovenija pa primer podmernega turizma (6 nočitev p. c.).

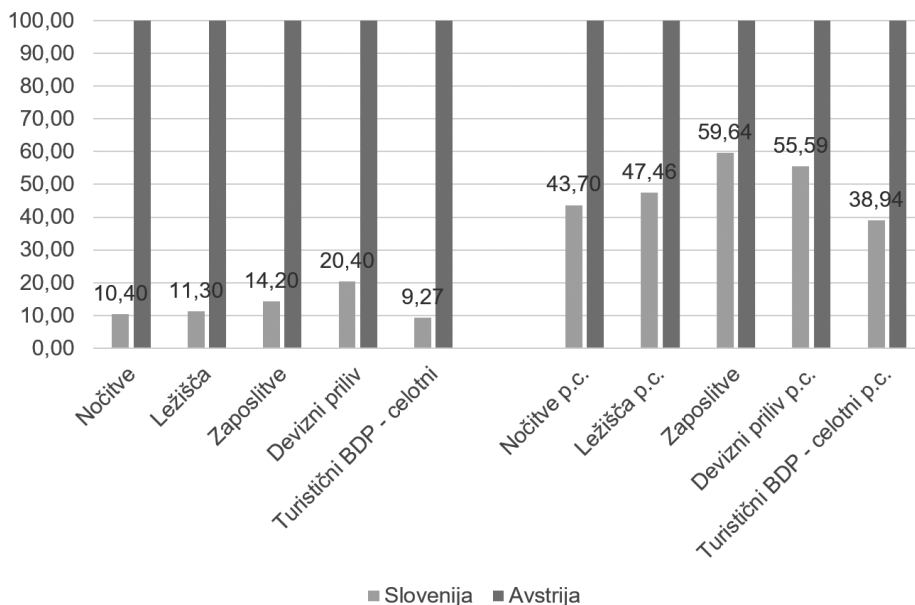
Primerjalno smo analizirali obseg slovenskega in avstrijskega turizma ter izračunali absolutne in relativne razkorake. Tako po številu prebivalcev kot po velikosti države Slovenija za Avstrijo zaostaja za štirikrat oziroma za približno 75 odstotnih točk. Za izračun relativnega razkoraka smo podatke popravili za faktor velikost. Upoštevali smo število prebivalcev. Razkorake smo prikazali grafično v odstotnih točkah.

Podatke za Avstrijo in Slovenijo smo zajemali iz javno dostopnih baz nacionalnih statističnih uradov (SURS, n. d.) in mednarodne podatkovne baze WTTC (WTTC, n. d.).

5 PRIMERJALNA ANALIZA OBSEGA SLOVENSKEGA IN AVSTRIJSKEGA TURIZMA

Slovenski turizem se od avstrijskega razlikuje po velikosti praktično vseh indikatorjev, ki so relevantni za presojo ekonomske trajnosti. Razlike prikazujemo v sliki 1.

Slika 1. Vrednosti avstrijskih in slovenskih indikatorjev turističnega obsega v odstotnih točkah za leto 2016

Vir: SURS, n. d; WTTC, n. d.

Vrednost vsakega indikatorja je prikazana v paru za avstrijski in slovenski turizem. Vrednosti za Avstrijo so preračunane na vrednost 100, vrednosti za Slovenijo so prikazane v odstotnih točkah. Razlika v višini stolpcev v paru kaže zaostajanje Slovenije v odstotnih točkah glede na posamezni indikator. Prva skupina stolpcev prikazuje absolutne razkorake. Po absolutnem obsegu turizma glede na število nočitev Slovenija za Avstrijo zaostaja za skoraj 9,6-krat ali za 90 odstotnih točk. Veliki zaostanki so tudi glede na nastanitvene zmogljivosti, zaposlitve in ustvarjeni celotni turistični BDP. Najmanjši razkorak je pri deviznem prilivu, kjer Slovenija zaostaja za 80 odstotnih točk.

V desni skupini stolpcev so prikazani relativni razkoraki. Indikatorji so popravljeni za faktor velikost destinacije tako, da smo upoštevali razmerje med številom prebivalcev

v obeh državah (faktor 4). Po zrelativiziranih indikatorjih Slovenija za Avstrijo najbolj zaostaja glede na indikator BDP p. c., razkorak je 61 odstotnih točk. Po obsegu, merjenem v številu nočitev na prebivalca, Slovenija za Avstrijo zaostaja za 56 odstotnih točk ali za 2,3-krat. V tabeli 1 prikazujemo tudi zaostajanje glede na indikator povprečna dnevna potrošnja tujega turista, ki znaša 54 odstotnih točk ali za faktor 1,84.

Na osnovi ocen razkorakov smo ocenili potencialne razvojne zmogljivosti trajnostnega turizma na 30 milijonov nočitev, 13,7 milijarde celotnega turističnega BDP, 5 milijard deviznega priliva in 101,3 tisoč delovnih mest (tabela 1, vrednosti za leto 2016).

Tabela 1: Ocena trajnostnega obsega slovenskega turizma za leto 2016, avstrijski model

Indikator	Avstrija	Slovenija	Razkorak (odstotne točke, absolutne vrednosti)	Razkorak (odstotne točke, popravljeno za faktor velikost)	Slovenija – ocena trajnostnega obsega
Nočitve (mio)	121,1	12,6	-89,60	-56,30	30,3
Devizni priliv (mio eur)	20.400,0	2.700,0	-79,60	-44,41	5.100,0
Zaposlitve	713.169,0	101.272,0	-85,80	-40,36	178.292,0
Turistični BDP (mio eur)	55.000,0	5.100,0	-90,73	-61,06	13.750,0
Povprečna dnevna potrošnja tujega turista (eur)	195,0	106,0	-46,00	-	-

Vir: WTTC, n. d., ITEF, 2018.

6 DISKUSIJA

Pri iskanju ekonomskega in družbenega soglasja o obsegu turizma se bo morala Slovenija dogovoriti o naslednjih vprašanih. Najprej je potrebno ekonomsko in družbeno soglasje vseh deležnikov v turizmu o tem, kakšno mero turizma si želimo in smo jo pripravljene podpreti in ustrezno upravljati ter poslovoditi. Družbenopolitična odločitev za usmeritev v trajnosten razvoj turizma je bila že dosežena in zapisana v mnogih vladnih dokumentih. Vlada je leta 2017 potrdila usmerjenost v trajnostno rast slovenskega turizma (MGRTRS, 2017), vendar pa je iz analize turizma razvidno, da Sloveniji še ni uspelo najti ravnotežja med tremi stebri trajnosti, saj v ekonomski konkurenčnosti zaostaja za konkurenti v regiji. Hkrati večji obseg turizma prinaša intenzivnejšo rabo prostora za turistične namene in tudi večje posege v prostor, v naravno, kulturno in družbeno okolje. Ker gre za posege v prostor in ker se pričakujejo tudi tuje investicije, lahko priložnosti za načrtovano rast turizma na osnovi strategije odpre samo sodelovanje vseh deležnikov, tudi države. Nekateri akterji

odločanja bi lahko videli nevarnosti preturizma, kar lahko sproži nasprotovanje rasti in razvoju turizma, zato je potrebno premišljeno soglasje, koliko ekonomskih virov ter tudi koliko "okolja" in "kulture" so pripravljeni investirati v turizem in koliko (sezonske) prenatrpanosti in vplivov so obiskovalci, prebivalci ter gospodarski in družbeni partnerji pripravljeni sprejeti. Strategija predvideva turistično Slovenijo kot zeleno, aktivno, zdravo in butično destinacijo, ki ponuja izjemno kakovostna doživetja (MGRTS, 2017). Strategija načrtuje, da naj bi Slovenija do leta 2021 dosegla okoli 16 milijonov turističnih nočitev in 3,7 milijona deviznega priliva. Obe vrednosti precej zaostajata za našim preračunom na avstrijski model obsega v letu 2016.

Izpostavljamoprepad med priložnostmi, ki jih ima Slovenija, da ponudi visoko kakovostna (butična) doživetja, ter obstoječo turistično ponudbo in cenami. V primerjavi z Avstrijo bo slovenski turizem po absolutnem obsegu vedno močno zaostajal za avstrijskim, ker je Slovenija manjša destinacija. Z vidika ekonomske konkurenčnosti to pomeni, da bi turizem v Sloveniji primerjalno moral dosegati tudi višjo turistično potrošnjo na obiskovalca na dan, da bi (p)ostal konkurenčen v regiji.

7 SKLEP

Na osnovi primerjalne analize trdimo, da je Slovenija primer netrajnostnega podturizma, ker po glavnih indikatorjih obsega in konkurenčnosti močno zaostaja za Avstrijo. Na osnovi primerjave z avstrijskim obsegom turizma je ekonomski potencial letnih turističnih nočitev v Sloveniji ocenjen na 30 milijonov letno. Da bi to dosegli, potrebujemo dodatnih 17,6 milijona nočitev (vsi podatki na leto 2016), za kar potrebujemo pospešene investicije v rast turizma. Takšno rast destinacije Slovenije je možno izpeljati samo s soglasjem vseh deležnikov slovenskega turizma in s pametnim upravljanjem in poslovanjem prostorske in časovne koncentracije turizma in njegovih vplivov.

Pri tem naj kot omejitve navedemo, da smo Avstrijo izbrali kot enega izmed možnih primerov, da bi ocenili, koliko turizma Slovenija potrebuje za doseganje (ekonomske) trajnosti. Dejanski trajnosten obseg pa je odvisen od več dejavnikov in od omenjenega soglasja in razvojne podpore deležnikov. Trajnosten obseg bo moral temeljiti na uravnoteženosti doseganja vseh treh komponent trajnosti. Za Slovenijo je trenutno pomembno, da poveča obseg ponudbe in povpraševanja in se premakne s področja ekonomsko netrajnostnega podturizma na področje ekonomsko trajnostnega turizma.

VIRI

Coldwell, W. (2017). First Venice and Barcelona: now anti-tourism marches spread across Europe. *The Guardian*, Thursday 10 August 2017.

Dickinson, G. (Ed.) (2018) Overtourism. New word suggestion. *Collins Dictionary*.

Dioko, L. A. N. (2017). The problem of rapid tourism growth - an overview of the strategic question. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 9(3), 252-259.

Foster, S. (n. d.). Tourism in Hawaii: Not a net contributor to economic growth since 1989. Retrieved 18. August 2018 from <https://www.eturbonews.com/230640/tourism-in-hawaii-has-not-been-a-net-contributor-to-economic-growth-since-1989>

Dnevnik. (2017). *Dnevnik 5. 8. 2017*. Ljubljana: RTV Slovenija.

Higgins-Desbiolles, F. (2010). The Elusiveness of Sustainability in Tourism: The Culture-Ideology of Consumerism and its Implications. *Tourism and Hospitality Research*, 10(2), 116-115.

ITEF. (2017). Projektna dokumentacija *Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021*. Ljubljana: Institut za turizem Ekonomske fakultete, Univerza v Ljubljani.

MGRTRS. (2017). *Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo - Republika Slovenija.

Mihalic, T. (2016). Sustainable-responsible tourism discourse – Towards ‘responsustable’ tourism. *Journal of Cleaner Production*, 111, Part B, 461-470.

Mihalič, Tanja. (2018). Overtourism and sustainable tourism GDP growth. V: *Thematic Investing - global macro approach*, 7th International Academic Macro Thematic Conference, Paris, December 28-29, 2018. Paris: Espace Vocation. Str. 11.

Mihalič T., Kuščer K. (2018). Impacts of overtourism on satisfaction with life in a tourism destination. Submitted to *Travel and Tourism Research Association's (TTRA 2019) European Chapter Conference, Bournemouth, Ljubljana, 8-10th April 2019*.

Valicon. (2016). *Odnos meščanov do turizma*. Ljubljana: Valicon.

SURS. (n. d.). *Data*. Statistical Office of the Republic of Slovenia. Retrieved 22 November 2017 from <http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/Ekonomsko.asp>.

TSG. (2012). Charter for Sustainable and Responsible Tourism. Brussels: European Commission.

UNWTO (2018). *Overtourism. Understanding and Managing Urban Tourism Growth beyond perceptions*. Executive summary. Madrid: United Nations World Tourism Organisation.

UNWTO. (n. d.). Global Code of Ethics for Tourism. Retrieved 22 November 2018 from <http://www.bmwi.de/BMWi/Redaktion/PDF/G/global-code-of-ethics-englisch,property=pdf,bereich=bmwi2012,sprache=de,rwb=true.pdf>.

WEF (2017). *Travel and Tourism Competitiveness Report 2017. Paving the way for a more sustainable and inclusive future*. Geneva: World Economic Forum.

WTTC (n. d.). Data Gateway. Retrieved 10 August 2018 from <https://tool.wttc.org/>.

WTTC & McKinsey & Company (Producer). (n. d.). *Coping with success. Managing Overcrowding in Tourism Destinations*. Retrieved 22 November 2017 from <https://www.wttc.org/priorities/sustainable-growth/destination-stewardship/>.